

індивідуального підходу, чуйного ставлення до найменших проявів творчості у студентів і обережно, враховуючи риси, притаманні кожній особистості, виховувати їх.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апраксина О. А. Музыка в воспитании творческой личности / О.А.Апраксина // Музыкальное воспитание в школе. – М.: Музыка, 1975. – С. 20–27.
2. Бирюков С.Н. Импровизационность в музыке и ее стилевые типы: автореф. дис. на присвоен. научн. степени канд. искусствоведения / С.Н.Бирюков. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 54 с.
3. Маклыгин А. Импровизируем на фортепиано / А.Маклыгин. – М.: Музыка, 2000. – 32 с.
4. Мальцев С., Розанов И. Учить искусству импровизации / С.Мальцев, И.Розанов // Советская музыка. – 1973. – № 10. – С. 54–89.
5. Цыпин Г.М. Обучение игре на фортепиано / Г.М.Цыпин. – М.: Просвещение, 1984. – 176 с.
6. Чепеленко В.В. Основи мистецтва імпровізації / В.В.Чепеленко // Програма курсу ХДАК. – 2003. – 35 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Сметана Сергій Олександрович – викладач кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін мистецького факультету Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: інструментально-виконавська підготовка майбутніх учителів музики.

УДК 37.091. 3

РОЗВИТОК ТОЛЕРАНТНОСТІ В ЕПОХУ ВІДРОДЖЕННЯ ТА ПРОСВІТНИЦТВА

Зоя СТУКАЛЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті проаналізовано розвиток толерантності в епоху Відродження та Просвітництва. Доведено глибинність витоків зазначеного феномена у світовій та вітчизняній історії. Розглянуто ідею толерантності як пошуки шляхів до гармонізації людських відносин, що символізують актуалізацію моральних якостей.

Ключові слова: феномен толерантності, терпимість, Відродження, Просвітництво, віротерпимість, міжнародно-правові документи, філософія, моральні якості.

В статье проанализировано развитие толерантности в эпоху Возрождения и Просвещения. Доказано глубинности истоков указанного феномена в мировой и отечественной истории. Рассмотрена идея толерантности как поиски путей к гармонизации человеческих отношений, символизирующие актуализацию нравственных качеств.

Ключевые слова: феномен толерантности, терпимость, Возрождение, Просвещение, веротерпимость, международно-правовые документы, философия, моральные качества.

The article analyzes the development of tolerance in the Renaissance and Enlightenment. Proved the depth of the origins of this phenomenon in world and national history. This paper describes the phenomenon of tolerance. Analysis of the philosophical heritage of the Western historical and philosophical school: M. Weber, E. Kant, A. Schopenhauer and domestic scholars: H. Skovoroda, K. Ushynsky, T. Shevchenko, M. Dragomanov. Consider the idea of tolerance as finding ways to harmonize human relations that represent the actualization of moral character. Analyzing the sources of tolerance philosophical direction, concluded that due educators, the concept of tolerance is now an important component of targeted regulation of social processes. Analyzing the characteristics of domestic philosophers, we argue that they are consistent with the characteristics of the tolerant outlook Ukrainian. Special role in the theoretical understanding and practical implementation of the principle of tolerance owns the Renaissance and the Enlightenment, which proclaimed freedom of conscience and speech humanistic way.

Key words: the phenomenon of tolerance, tolerance, Renaissance, Enlightenment, tolerance, international legal instruments, philosophy, moral qualities.

Постановка проблеми. Сучасна епоха характеризується значним зростанням ролі знань у всіх сферах життя суспільства, що вимагає нових підходів до їх усвідомлення, засвоєння та застосування. У науковому осмисленні світової спільноти глобального розгляду набуває феномен толерантності, що відповідає складним процесам міжнародного, міжконфесійного та міжкультурного спілкування народів. Актуальність даної проблеми як суспільного явища детермінується посиленнями процесами глобалізації світового цивілізаційного процесу. У зв'язку з цим на перший план висувуються цінності і принципи, необхідні для загального виживання і вільного розвитку такі як: етика, стратегія ненасильства, ідея терпимості до чужих поглядів і позицій, цінностей, культури тощо. Тому толерантність повинна віддзеркалювати норму соціального життя та є найважливішим утворенням духовного світу особистості, а значить, є основною складовою духовних цінностей.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема толерантності знаходить належне місце в наукових дослідженнях та є предметом уваги досить широкого кола дослідників. Серед учених різних країн, які суттєво вплинули на розвиток проблеми толерантності, слід відзначити Ж.Бастиду, П.Кінга, Б.Уільяма та ін. Проблеми тактовності, безконфліктності перебувають в полі зору таких вітчизняних дослідників: Т.Алексєєнко, О.Безпалько, В.Бочарова, Р.Валітова, Ю.Васількова, А.Мудрик, О.Сухомлинської, О.Швачко. Дослідники І.Бех, Л.Завірюха, В.Калошин, В.Шалін акцентували увагу на питаннях розкриття педагогічного контексту

феномена толерантності. Різні аспекти формування толерантності школярів та студентів у закладах освіти розглядаються у дисертаційних дослідженнях А.Асмоловим, Б.Гершунським, О.Карякіною, В.Козловим, Л.Колобовою, Д.Колосовим, І.Ключником, А.Погодіною, М.Перепеліциною, І.Пчелінцевою, Ю.Тодорцевою. Проблеми формування відносин знайшли своє відображення в роботах Б.Ананьєва, О.Асмолова, Я.Довгополової. Толерантність як складову культури свідомості розглядають А.Асмолов, А.Кондаков; проблеми міжетнічної толерантності – Л.Аза, Р.Валітова, Л.Головатий, О.Грива, Б.Євнух, В.Зорько, О.Майборода, В.Мухтерем, Л.Орбан-Лембрик, А.Петрицький, Т.Сенюшкіна, О.Сербенська, В.Скуратівський, Г.Солдатова, Ю.Тищенко, В.Трощинський; генезис і типологію толерантності Н.Круглова, О.Магометова; толерантність у процесі знаходження цілісності А.Асмолов, Є.Козаков, У.Тишков. Окреслену тему розглядають також такі дослідники: В.Лекторський, А.Садохін, Н.Федотова.

Метою статті є дослідження розвитку толерантності зарубіжними та вітчизняними науковцями в епоху Відродження та Просвітництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше слово «толерантність», відповідно до французького енциклопедичного словника Ларусса згадується у 1361 році та набуло значення «як здатність терпіти біль» [11, с. 167]. «Голковий словарь русского языка» В.Даля [2, с. 477] змісту толерантності дає значення «терпіння», що трактується як «терпимий».

Філософи інтерпретують «толерантність» як готовність стало і з гідністю сприймати особистість або річ. Так, у «Філософському енциклопедичному словнику» толерантність трактується як «ознака впевненості в собі й усвідомлення надійності своїх власних позицій, ознака відкритої для всіх ідейної течії, що не боїться порівняння з іншою точкою зору і не запобігає духовній конкуренції» [8], а в етичному – як терпіння, терпимість, витримка, готовність до примирення.

Коріння толерантності було закладено ще з часів Античності та Середньовіччя в працях мислителів: Аврелія, Арістотеля, Геракліта, Антифона, Демокріта, Конфуція, Перикла, Сенеки, Сократа, Платона, Тертуліана, Монтеня; філософами-просвітителями: Г.Гоббсом, Г.Гегелем, Вольтером, І.Кантом, Дж.Локком. Сутність ідеї толерантності мислителі періоду Античності та Середньовіччя вбачали в любові до ближнього, смиренності та віротерпимості. Тому, філософи цього періоду інтерпретували ідею толерантності як пошуки шляхів до гармонізації людських відносин та окреслювали лінію змісту у спасінні і покаянні завдяки виробленій звичці рівноваги, терпіння та переборення страждань, що символізує актуалізацію моральних якостей.

Філософія періоду Відродження і Просвітництва декларує антропоцентризм і гуманізм та «характеризується появою нової

натурфілософії, інтересом додержави, індивідуалізмом, формуванням ідеї соціальної рівності та опозиційністю до церкви» [12].

Варто зауважити, що за своїм первісним змістом толерантність висловлює *компроміс*, на який змушені були погодитися католики і протестанти. Видатні вчені XVII–XVIII століть: Локк, Вольтер, Гоббс, Руссо виступили проти релігійної нетерпимості, а сутність толерантності трактують як етичний принцип налаштованості та злагоди.

Англійський філософ і педагог Джон Локк (1632–1704) сутність толерантності трактує як етичний принцип налаштованості та злагоди. Теоретично обґрунтувавши сутність поняття «толерантність» у трактатах «Досвід про віротерпимість» (1667) та «Листи про толерантність» (1688), філософ акцентує увагу на важливості терплячості таких питань як вибір людиною віри. Локк вважає, що тільки тоді буде віра щирою, якщо церква не буде втручатися у вибір та не буде вдаватися до примусу. Переконавання філософа свідчить про необхідність терплячості у стосунках церкви та держави, котрі повинні співіснувати у дотриманні «золотої середини» на засадах толерантності. Отже, вклад Дж. Локка у розробку концепції ідей розвитку толерантності беззаперечно має велике історичне значення.

В епоху Відродження та Просвітництва найвидатнішим філософом у контексті розгляду ідеї толерантності є Вольтер (1694–1778). Його вислів: «Я не згоден з тим, що ви говорите, але віддам своє життя, захищаючи право висловити свою думку»; парафраз слів філософа з «Нарисів про терпимість» – «Думайте і дозволяйте іншим думати теж» [1]. Ці афоризми є класичною теорією толерантності.

Невдовзі, через 11 років після смерті Вольтера (1789) Франція прийняла «Декларацію прав людини», що сьогодні дає нам підстави вважати її передвісницею сучасних декларацій про права людини, в тому числі «Загальної декларації прав людини» 1948 року, що проголосила принципи миру, демократії, ненасильства у взаєминах між народами та державами [6]. Тому, загальноприйнято вважати точкою відліку розвитку ідеї толерантності XVI століття – епоху Реформації, що з особливою гостротою поставила проблему толерантності як моралі та віротерпимості.

Основою моралі Д.Юма (1711–1776) та А.Сміта (1723–1790) є не розум, раціоналістичні викладки та міркування, а відчуття і почуття людини [6]. На думку філософів, дія людини досягає успіху лише у тому випадку, коли вона здатна увійти в становище інших людей і бути солідарною завдяки почуття *симпатії*, з їх почуттями, відчувши щось на зразок превентивної подяки, яку інша людина здатна проявити у відповідь. Цей момент, аспект дії А.Сміт називає «ідентифікацією за допомогою симпатії» [6, с. 23].

Представники західної історико-філософської школи розглядають методологію та моделі толерантності в цивілізованому суспільстві (М.Вебер, Г.Гегель, Т.Бокль, Е.Кант, Л.Морган, Ш.Монтескьє, Ж-Ж.Руссо,

О.Шпенглер, А.Шопенгауер, К.Поппер, Г.Ріккерт, А.Дж.Тойнбі, С.Хантінгтон).

З точки зору дослідників толерантність інтерпретується як *співстраждання*. Німецький філософ Е.Кант (1724–1804) толерантність вбачає у тому напрямку, щоб терпимість без дратівливості переносила недоліки інших, навіть у разі певного незадоволення. У «Метафізиці моралі» філософ чітко говорить про права людини як гарантії терпимості [3].

Філософію ненасилля в епоху модерну широко розглядав відомий німецький філософ А.Шопенгауер (1788–1860), котрий порушив питання про ставлення людини до соціуму як проблему взаємозв'язку індивідуального і загального. Терпіння в цій взаємодії сформується в щось завершене. Це проявляється тоді, коли його бажання і настрої починають збігатися з даними цілісного. Філософ відносить цю якість до одного з фундаментів суспільства.

Парадигмальний підхід щодо сутності толерантності, який широко використовувався у наших пошуках в історичній тяглоті, дав змогу розглянути логіку розвитку ідей філософів-педагогів Княжої доби та Козаччини (X–XVIII ст.) (Ярослав Мудрий, Іларіон Київський, Феодосій Печерський, Петро Могила, Григорій Сковорода, Яків Ковельський та ін.).

Козацька доба – це час, що пов'язаний з традиціями Княжої доби та із західноєвропейськими ідеями гуманізму, на які впливали соціально-культурні процеси української ментальності. Основні педагогічні ідеї найвідоміших представників українського бароко втілювались у систему поглядів на світ, розробку натурфілософії. Втілення української ментальності найяскравіше відобразилося в діяльності Києво-Могилянської академії, найвідомішим представником якої є Григорій Сковорода (1722–1794).

У філософській спадщині Г.Сковороди толерантні ідеї гуманізму визначаються джерелом людського щастя: «Любов виникає з любові, коли хочу, що б мене любили, я сам першим люблю»; «Не все те неправильне, що тобі незрозуміле». Так, основні здобутки філософа-просвітителя, з точки зору сучасного гуманістичного розуміння толерантності, лежать у царині індивідуальної етики, у толерантності як невід'ємній складовій цілісної особистості, тоді як соціальне розв'язання проблеми толерантності залишається ще досить абстрактним. Г.Сковорода високо цінував науку словесного спілкування вчителя з учнем, вбачаючи у слові силу, «що може засівати голову дитини добрими знаннями й любов'ю, а може розлити в дитячій душі зміїну отруту й мучити її» [7, с. 206].

Тому, величезною заслугою просвітителя є розкриття принципу розуміння вихователем думок, переживань та прагнень дитини, віру у благородне особистісне начало та силу виховання. За Г.Сковородою, цей принцип реалізується лише за умови, коли вихователь виявлятиме високу

чуйність і повагу до вихованця. Головним для педагога є пізнання і вдосконалення природних здібностей кожної людини. Своїми поглядами Г.Сковорода був схожий на старогрецьких філософів, твори яких він добре знав. У своїх переконаннях він часто посилався на Арістотеля, Епікура, Ксенофонта, Платона. Але особливо близьким йому за духом був образ давньогрецького мудреця Сократа. Українському філософу притаманні такі риси, як чесність і справедливість, постійний пошук істини, презирство до так званого здорового глузду, непохитне обстоювання духовної свободи і розвинене почуття внутрішнього обов'язку, неухильне моральне та інтелектуальне самовдосконалення, висловлене у гаслі «пізнай самого себе». Тому, не дивно, що сучасники називають його «українським Сократом». На сьогоднішній день його ідеї про «сродну працю», «рівну нерівність», самопізнання, самообмеження є досить актуальними.

Отже, педагогічні ідеї як закономірності щасливого життя, Г.Сковорода прагнув донести до свідомості кожної людини, збагативши вітчизняну філософію гуманістичними ствердженнями толерантного спрямування.

Педагогіка Просвітництва ХІХ ст. (О.Барвінський, М.Леонтович, М.Максимович, І.Нечуй-Левицький, М.Пирогов, К.Стеценко, К.Ушинський, І.Франко, П.Чубинський, Т.Шевченко та ін.) декларує гармонійний розвиток особистості на засадах патріотизму, гуманізму, моралі та толерантності. Так, просвітитель світових масштабів К.Ушинський (1824–1871) обстоював думку про те, що «загальна освіта має бути пронизана ідеями гуманності, патріотизму. Виховання дається нелегко, вимагає культури волі й характеру» [7, с. 289]. Його твори пронизані ідеями виховного навчання. Так, аналізуючи досвід шкіл Великобританії, Німеччини, Франції, К.Ушинський дійшов до висновку, що розрив між вихованням і навчанням не дасть цілісності та ефективності, що в свою чергу породжує низку суперечностей у педагогічному процесі. Тому, проявивши тактовність, толерантність, учений приводить в приклад досвід англійської школи, котра базується на виховному процесі, але, на думку вченого, цей досвід не був зразком еталону, – у своїй основі англійське виховання було антидемократичним і консервативним. Тому, К.Ушинський пропонує розглянути співвідношення виховання й навчання («Три елементи школи») та акцентує увагу на важливий чинник виховання – працю («Праця в її психічному і виховному значенні» – (1860). Як бачимо, педагог був органічно чужий шовінізму, слов'янської національної обмеженості, пропагуючи при цьому педагогіку народності. Визнавши закономірність та необхідність використання досягнень інших народів, він підкреслював, що вона «виявляється слушною тільки тоді, коли підстави громадської освіти твердо покладено самим народом», а «вихователю залишається тільки черпати з цього багатого і чистого джерела» [7, с. 48].

Отже, квінтесенцією педагогічної думки К.Ушинського є положення про нерозривний зв'язок філософських поглядів і теоретичних педагогічних положень. Елементи принципу народності виховання за вченням К.Ушинського – чітка гуманістична спрямованість, що забезпечує виховання толерантності та поваги. Толерантною думкою пронизана творчість видатного вченого, котрий наголошував на особливому статусі учителя в суспільстві – бути взірцем моральності та гуманізму.

Яскравим представником релігійної толерантності виступає Т.Шевченко (1814–1861), котрий у своїх поглядах ментальною близькістю споріднювався з українським народом. Світогляд Т.Шевченка пронизаний антропоцентризмом, де точкою дотику в цьому плані, окрім багатьох інших ознак, виступає толерантність. Так, Кобзар вказує на рівність кожної людини перед Богом, незалежно від соціального становища. Досліджуючи його творчу спадщину, слід відзначити, що в ній не простежується агресія щодо будь-яких конфесійних упереджень. Поєми «Неофіти», «Єретик» констатують факт віротерпимості Кобзаря. Як відомо, серед його друзів були люди різних віросповідань (К.Брюллов, В.Штернберг, Шмідт, Фіцтум, Йоахім та ін.) і Т.Шевченко доволі прихильно до них ставився, у тому числі й до представників етнічно чужих для українців та конфліктуючих з ними конфесій (католицизму, ісламу, іудуїзму) [7]. Його літературна спадщина сповнена педагогічних повчань, пробуджувала національну свідомість, любов, терпіння, переживання, вічне почуття кохання.

Отже, поетичне слово Т.Шевченка розкриває високі моральні цінності нашого народу: чесність, незламність, відданість. Аналізуючи ці риси Кобзаря, можна стверджувати, що вони у всій своїй палітрі цілком відповідають характеристиці толерантного світобачення українців.

Цінний вклад у розвиток української філософії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. зробили М.Драгоманов (1841–1895), І.Франко (1856–1916) та Л.Українка (1871–1913). Найсуттєвішою рисою філософії М.Драгоманова є те, що він розглядав історичний процес у всій його різноманітності як результат дії багатьох факторів та різних комбінацій суспільних сил. Філософія І.Франка декларує заповіді любові до Батьківщини, людства в цілому, ідеї яких базуються у сфері різноманітності, «яка робить людей несхожими, цікавими і цим дає людям основу для їхньої єдності, для братерства і любові» [7], що дає привід констатувати сенс толерантності. Л.Українка будує філософію пошуку синтезу вічних проблем і сучасних запитів. Письменниця закликала українську громадськість збудитись від інертності, малюючи в разючих образах жахливі картини поразки, що є наслідком байдужості до голосу правди та відсутність толерантної поведінки.

Отже, характеризуючи витoki толерантності в українській філософії, ми правомірно можемо констатувати факт існування філософії духу як домінуючого етико-морального її спрямування.

Висновки. Виходячи із вищезазначеного, ми робимо висновок, що толерантність – продукт історичного розвитку філософського мислення. Особлива роль у теоретичному осмисленні та практичному втіленні принципу толерантності належить епосі Відродження та Просвітництва, яка проголосила свободу совісті та слова у гуманістичному руслі. Завдяки просвітителям, поняття «толерантність» міцно увійшло в політичний словник і сьогодні є однією з найважливіших складових свідомого, цілеспрямованого регулювання суспільних процесів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вольтер. Трактат о веротерпимости. – М., 1996. – С. 10–78.
2. Даль В. Толковый словарь русского языка. – М., 1998. – С. 4472.
3. Кант И. Трактаты и письма / И.Кант. – М.: Наука, 1980. – 709 с.
4. Лекторский В.А. О толерантности, плюрализме и критицизме // Вопросы философии. – 1997. – №11. – С. 46–54.
5. Матвеева Н.М. Ушинський К.Д. Про виховання: Для педагогів, батьків та студентів педвузів. – М.: Шкільна преса, 2003. – 191 с.
6. Нарецкий И.С., Философия Д.Юма, М., 1967. –170 с.
7. Українська педагогіка в персоналіях: кн.1: Навч. Посібник / За ред. О.В.Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – 624 с.
8. Философский энциклопедический словарь. – ИНФРА – М., 1999. – 576 с.
9. http://webcache.googleusercontent.com/searchq=cache:http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apdup/2009_1/1_57-61.pdf
10. Юм Д. Трактат о человеческой природе в 2-х т. – М., 1995. – 187 с.
11. Dictionnaire etymologique. Larousse. Paris, 1964. –177 с.
12. <http://www.refine.org.ua/pageid-4526-1.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Стукаленко Зоя Михайлівна – аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: музично-виконавська підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва.

УДК 378:784.91

МЕТОДИ РОБОТИ НАД РОЗВИТКОМ МУЗИЧНОГО СЛУХУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У КОНТЕКСТІ НОВАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СУЧАСНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

Ірина ХОДОРОВСЬКА (Київ, Україна)

У статті висвітлюється проблема впровадження інноваційних підходів до процесу виховання сучасного музиканта-професіонала, зокрема, розвитку у студентів мистецьких вишів професійного музичного слуху. Автором запропоновані рекомендації щодо актуальних методів формування та закріплення навичок написання музичного диктанту за